

МЕКТЕП МУГАЛИМИНИН ЭМОЦИОНАЛДЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮ

Илимий макалада мектеп мугалимдеринин эмоционалдык компетенттүүлүгү изилденген. «Эмоция», «эмоционалдык интеллект» категориялары каралган. Бишкек жана Нарын шаарындагы айрым мектептерде тренинг жүргүзүлгөн. Стандарттык методика менен мектеп мугалимдеринин эмоционалдык багыттуулуктары аныкталган.

Педагогика илиминдеги негизги маселелердин бири болуп азыркы мезгилдин мугалиминин профессионалдык компетенттүүлүгүнүн компоненттерин аныктоо саналат. Мугалимдин профессионалдык компетенттүүлүгүнүн ажырагыс бир бөлүгү катары эмоционалдык компетенттүүлүк эсептелет.

Эмоция байыркы латынча «emoveo» - толкундануу, делебенин козголушу деген маанини түшүндүрөт. Эмоция бул адамдын тигил же бул окуяга, процесске жана таасирге карата пайда болгон «өзгөчө» психологиялык абалынын чагылыш процесси болуп эсептелет. Эмоция - абдан татаал психологиялык процесс. Эмоция өзгөчө субъективдүү формага, ар инсан үчүн өзгөчө багыттуулукка ээ болот. Инсандын эмоционалдык абалын аныктоо үчүн ар түрдүү методдорду колдонушат. Ар бир инсан өзүнүн эмоционалдык абалын аныктап берүүдөгү маалыматты ар түрдүү беришет. Айталы, эки инсан футболдун чыныгы күйөрмандары экендигин маалымдашты. Бирок бул учурда эки башка абал болушу мүмкүн. Тактап айтканда, экөөнүн бирөөсү - футбол боюнча бардык маалыматка ээ жана ал дайыма футбол стадионуна барып, бардык оюндарды көрөт. Ал эми экинчи инсан түздөн-түз футбол чебери, башкача айтканда, ал - аныкталган футбол командасынын оюнчусу. Демек, эки инсан тең футбол боюнча аныкталган эмоционалдык ой толгоодо болушат.

Эмоциянын булагын дароо эле аныктоого мүмкүн эмес. Мисалы, адам көз жаш төгүп ыйлап жатат дейли. Бул учурда «ыйдын» себеби эмнеде экендигин аныктоо дээрлик мүмкүн эмес. Себеби көз жаш абдан бир чоң жоготуудан, кайгыдан улам пайда болушу мүмкүн. Ошол эле учурда ал көз жаш укмуштуудай сүйүнүүнүн «чагылышы» дагы болушу толук мүмкүн.

Эмоция инсандын ишмердүүлүгүндө маанилүү ролду ойнойт. Эмоция адамдын өзгөчө психологиялык абалы катары **уюштуруу, баалоо, башкаруу, прогноздоо** жана **таануу** функцияларын аткарат. Эмоционалдык абал адамдын аныкталган мүмкүнчүлүктөрүнүн мобилизацияланышын пайда кылат. Демек, эмоция **уюштуруу** функциясын аткарат. Чындыгында, спортто рекорддорду жаратууда, негизинен алганда, эмоционалдык багыттуулук чоң роль ойнойт.

Эмоция түздөн-түз тышкы таасирдин натыйжасында ички психологиялык абалдын өзгөрүшү менен мүнөздөлөт. Демек, тышкы бир эле таасир ар бир адамга өзүнө гана тиешелүү болгон эмоцияны пайда кылат. Натыйжада, эмоциянын деңгээли жана анын өтүшү аркылуу адамдын баалуулуктар системасын белгилөөгө болот. Демек, эмоция **баалоо** функциясына ээ болот.

Эмоция адамдын аныкталган аракетин андан-ары өркүндөтүүгө негиз болсо, айрым бир башка аракеттер үчүн тескерисинче «тормоз» болушу мүмкүн. Натыйжада, эмоция **башкаруу** функциясын аткара алат.

Адамдар адамды анын эмоциясы менен гана аныктай алышат. Башка адамдын эмоциясын түшүнүү, аны ар тараптан кабыл алуу, адамды **таануу** функциясы эмпатия деп аталат.

Тигил же бул таасирге, окуяга ар бир адам өзгөчөлөнгөн эмоционалдык деңгээлге ээ болушат. Ар бир адамдын эмоционалдык абалынан улам анын кийинки

ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын алдын-ала аныктоого мүмкүнчүлүк түзүлөт. Ошондуктан эмоция **прогноздоо** функциясына толук ээ болот.

Азыркы илимий чөйрөдө, өзгөчө, персоналдык башкаруу багытында эмоционалдык компетенттүүлүк категориясы абдан терең изилденүүдө. Эмоционалдык компетенттүүлүктү эмоционалдык интеллект коэффициенти менен байланыш-тырышат. Өз учурунда эмоционалдык интеллект (emotional intelligence – **EQ**) түшүнүгү биринчи жолу 1985–жылы Рувен Бар-Он тарабынан сунушталган. Эмо-ционалдык интеллекттин аныкталышы жана анын мааниси Джон Майердин, Питер Саловейдин жана Даниэл Гоулмандын эмгектеринде көрсөтүлөт. Рувен Бар-Он дун пикири боюнча, **EQ** – бул инсандын тышкы таасирлерге туруштук берүү боюнча когнитивдик жөндөмдүүлүктөрдүнүн жыйындысы. Ал эми Даниэл Гоулман **EQ** төмөндөгүдөй аныктайт: өзүнүн жана башкалардын эмоциясын терең таануу, ошону менен бирге өзүнө жана башкаларга жалгыз учурда же байланышта болгон учурда эмоцияларды башкаруу мүмкүнчүлүгү. Даниэл Гоулман терең изилдөөлөрдүн негизинде ийгиликтүү ишмердүүлүк 33 процент акыл-эстин коэффициенти менен байланышса, ал эми калган 67 процент түздөн-түз **EQ** менен байланышкан дейт [1].

Бул изилдөө мектеп мугалимдеринин эмоционалдык компетенттүүлүгүн аныктоого багытталган. Бишкек жана Нарын шаарынын мектеп мугалимдери үчүн эмоционалдык компетенттүүлүгүн аныктоо багытында атайын тренинг жүргүзүлдү. Тренинг Бишкек шаарындагы № 5 улуттук компьютердик гизназияда, № 1 А.Каниметов атындагы мектепте, Герман Гмайнер атындагы мектепте, № 69 А.Осмонов атындагы мектепте ошондой эле Нарын шаарындагы № 1 Токтогул атындагы мектепте, № 4 Э.Ибраев атындагы мектепте жана № 8 Арстанбек Буйлаш уулу атындагы мектепте жүргүзүлдү. Ар бир педагогго стандарттык тест сунушталды [2].

Урматтуу кесиптеш!

Сиздин эмоционалдык деңгээлиңизди аныктоо максатында тестти сунуштайбыз. Көрсөтүлгөн абалдар Сизге мүнөздүү же мүнөздүү эмес экендигин төрт баллдык шкала менен белгилейсиз. Сизге ийгилик!

1-Таблица

№	Абал	Мү- нөз- дүү эмес	Аз мү- нөз- дүү	Мү- нөз- дүү	То- лук мү- нөз- дүү
		1 балл	2 балл	3 балл	4 балл
1.	Экзаменди күткөн жыйынтыктан төмөн тапшырсам, мен абдан санаага батам.				
2.	Мен өзүмдүн убадамды, мага ыңгайлуубу же ыңгайсызбы, баары бир аткарам				
3.	Интеллектуалдык жумушту жасап жатып, өзүмдүн каттамды тапсам, анда мен капаланам				
4.	Кол жазмамдын начар экендигине ыңгайсызданам				
5.	Тапшырманы туура эмес аткарганда, мен кабатыр болом				
6.	Экзамендин алдында мен абдан толкунданам				
7.	Көчөдө жүрүп бара жаткан машинанын алдынан өтүп жатып, мен коркунучта болом				
8.	Эгерде ойлогон нерсени жасай албай калсам, анда мен кайгырам				
9.	Маанилүү сүйлөшүүнүн алдында абдан толкунданам				
10.	Жолугушууга же жумушка мен эч качан				

	<i>кечикпейм</i>				
11.	<i>Адамдар менен пикирлешүүдө көпчүлүк учурда мен өзүмдү ишенимсиз сезем</i>				
12.	<i>Акыл-эсти талап кылуучу ишмердүүлүктү аткара албастыгым мени көбүнчө чочулатат</i>				
13.	<i>Кандайдыр бир тапшырманы аткарууда кеткен бир аз кемчилик мени тынчсыздандырат</i>				
14.	<i>Мени жай жазышым жана зарыл болгон маалыматты өз убагында жазып албай калышым тынчсыздандырат</i>				
15.	<i>Мен - таарынчаак адаммын</i>				
16.	<i>Абдан кылдат кыймылды талап кылган ишти аткарып жатып, мен бир аз толкунданам</i>				
17.	<i>Сүйлөшүүдө мени түшүнүшпөсө, анда мен капаланам</i>				
18.	<i>Кээ бир учурда өзүм жакшы түшүнбөгөн нерселер боюнча айткан учурлар кездешет</i>				
19.	<i>Кандайдыр бир маселени чече албаганда, мен көпкө чейин уктай албайм</i>				
20.	<i>Достор менен мамилени тактоодо мен абдан толкунданам</i>				
21.	<i>Сүйлөшүүдө болоор-болбос нерсеге деле таарына берем</i>				
22.	<i>Кандайдыр бир маселени көпкө чейин чече албасам, анда менин маанайым бузулат</i>				
23.	<i>Менин дене түзүлүшүм боюнча каалагандай эмес өнүгүшүм мени капа кылат</i>				
24.	<i>Досторум менен талаш-тартыш болгондо, мен кабатыр болом</i>				
25.	<i>Айрым учурда мага курчап турган адамдарга айтууга болбой турган ойлор келет</i>				
26.	<i>Акыл ишмердүүлүгүндө өзүмдүн жетишпегендиктеримди өзүм курчутканга шыктуумун</i>				
27.	<i>Кол эмгегимде кичине эле туура келбестиктер, мени тынчсыздандырат</i>				
28.	<i>Мен жасаган буюм оюмдагыдай болбой калса, анда көпчүлүк учурда көңүлүм бузулат</i>				
29.	<i>Мага болгон жакындарымдын туура эмес мамилесин мен кээде күчөтүп жиберем</i>				
30.	<i>Татаал эмес тапшырманы баштап жатып деле өзүмдү ишенимсиз сезем</i>				
31.	<i>Кээде мен ушак айтам</i>				
32.	<i>Кызыктырган ишмердүүлүктү үйрөнүүдө менин багытталган жөндөмдүүлүгүмдүн төмөндүгү мени капаландырат</i>				
33.	<i>Эс алып жүргөндө спорт оюндарында шамдагай эместигимден улам, менде өкүнүч пайда болот</i>				
34.	<i>Менин жетишпегендиктеримди көрсөткөндө, мен оңой эле таарынам</i>				
35.	<i>Кол өнөрчүлүк боюнча шыгымдын жоктугу мени өкүндүрөт</i>				
36.	<i>Экзамен учурунда мен абдан толкунданам</i>				
37.	<i>Боло турган акыл-эс ишмердүүлүгүндө ката кетирбес үчүн, ишти абдан кылдат пландаштырам</i>				
38.	<i>Мен узанып жаткан учурда майда барат катчылыктарга дагы көңүл бурам</i>				
39.	<i>Менин тааныштарымдын арасында мага жакпаган адамдар деле бар</i>				
40.	<i>Мен конфликттерден качпайм</i>				
41.	<i>Мени кубаттаган жана түшүнгөн адамдарга</i>				

	<i>мен муктажмын</i>				
42.	<i>Мени курчап турган адамдар мага тиешелүү эмес мамиледе болгону үчүн мен таарынычта болом</i>				

Ар бир педагогдун эмоциясы төмөнкү методика менен аныкталды. Тесттин 2, 10, 18, 25, 31 суроолору мугалимдин тестти туура толтурушун мүнөздөйт. Эгерде көрсөтүлгөн пункттар боюнча жалпы балл 18ден жогору болсо, анда тест туура эмес толтурулду деп эсептелет. Стандарттык тесттин негизинде эмоцияны үч багытта аныкташат:

1. Психомотордук, кыймыл-аракеттик эмоционалдуулук (тестин 4, 7, 8, 14, 16, 23, 27, 28, 32, 33, 35, 39 суроолору).

2. Интеллектуалдык багыттагы эмоционалдуулук (тесттин 1, 3, 5, 6, 12, 13, 19, 22, 26, 30, 36, 37 суроолору).

3. Коммуникативдүүлүк багытындагы эмоционалдуулук (тестин 9, 11, 15, 17, 20, 21, 24, 29, 34, 40, 41, 42 суроолору).

Көрсөтүлгөн ар бир багыт боюнча эмоционалдуулукту үч деңгээлге бөлүшөт. Жалпы тренингде 147 педагог катышты. Тесттин жыйынтыгында мектеп мугалимдеринин эмоционалдуулуктун үч багыты боюнча бөлүнүштөрү алынды.

Мектеп мугалимдеринин эмоционалдуулугу

2-Таблица

Эмоционалдуулуктун багыттары	Деңгээли		
	Төмөнкү 25 баллга чейин	Ортоңку 26 - 34 балл	Жогорку 35 – 48 балл
Психомотордук, кыймыл - аркеттик	36	46	18
Интеллектуалдык	28	49	23
Коммуникативдик	57	31	12

Тест жүргүзүүнүн жыйынтыгында мектеп мугалимдеринин эмоционалдуулуктун багыттары боюнча кескин түрдө айырмаланышы аныкталды. Тактап айтсак, интеллектуалдык багытта ортоңку жана жогорку деңгээлди мугалимдердин 49 жана 23 пайыздык үлүшү көрсөтсө, коммуникативдик багытта мугалимдердин дээрлик көпчүлүгү төмөнкү деңгээлге туура келишти. Натыйжада, азыркы мезгилдин мугалимдери эмоцияны жогорулатууга арналган тренингден өтүү зарылчылыгы аныкталды.

Адабияттар:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. - М.: АСТ, 2009.
2. Большая энциклопедия психологических тестов. – М., 2009.